
VAN AGRICOLA TOT HILARIDES.

EDZO HENDRIK WATERBOLK EN DE INTELLECTUELE GESCHIEDENIS VAN NOORD-NEDERLAND

F. Postma

Het is er nog niet, maar eens zal het er zijn: het handboek van de intellectuele geschiedenis van onze zestiende en zeventiende eeuw. Het zal een dik, rijk boek zijn. Een turf vol geleerdheid. Het zal ons inlichten over Erasmus en Spinoza, over Hugo de Groot en Justus Lipsius. Het zal ook, wil het goed zijn, moeten vertellen van de Friese en Groningse geleerden van die tijd. Alleen wanneer het dat doet, zal het de culturele en intellectuele eigenaard van het Friese Noorden als zelfstandige entiteit naast het Hollandse Westen, die zo lang kenmerkend is geweest voor de Noordelijke Nederlanden, de lezers duidelijk maken. De man die de schrijver(s) deze verplichting oplegt is de voormalige Groningse *ordinarius* voor nieuwe geschiedenis Edzo Hendrik Waterbolk. Hij heeft als geen ander de wereld van de Noordnederlandse geleerden uit de zestiende en zeventiende eeuw doorvorst en hen hun plaats gegeven in het grote geheel van het Europees Humanisme.

Edzo Waterbolk werd in 1915 geboren in het Noordfriese Akkerwoude als zoon van het hoofd van de openbare lagere school aldaar. Zijn eerste kennismaking met de geschiedenis was blijkens een interview in *De Vrije Fries* van 1982 een kwajongensstreek (1). Geïntrigeerd door de vraag of men in de Middeleeuwen glas of perkament in de ramen had, gooide hij na schooltijd een steen door de ruiten van de Schiertins in Veenwouden. Ernst werd het toen hij na het behalen van het gymnasiumdiploma in 1935 in Groningen geschiedenis ging studeren bij I.H. Gosses, de grootmeester van de Friese Middeleeuwen (2). Veel contact heeft Waterbolk met de al met zijn gezondheid sukkelende en in 1940 overleden Gosses niet gehad. Veel belangrijker is Gosses' opvolger, de nog altijd levende P.J. van Winter voor hem geweest. Bij hem promoveerde hij in 1952 cum laude op *Twee eeuwen Friese geschiedschrijving*, de studie die met zijn geschriften over de Friese en Groningse geleerden uit de vroeg-moderne periode in dit artikel centraal zal staan (3).

Allereerst dan Waterbolks dissertatie. Wat is dat voor een boek? Geen gemakkelijk werk om daarmee te beginnen, hoewel de stijl helder en de compositie overzichtelijk is. Het 'gemakkelijk' geldt voor het onderwerp: de Friese historiografie tussen 1500 en 1700. In die tijd immers maakte in Europa het historieschrijven zich los van de middeleeuwse kaders en ontstond na een periode van natie-gebonden humanistische geschied-

schrijving de historische kritiek, die de grondslag is geworden van de moderne geschiedwetenschap. Tegelijk brak het inzicht door dat de tijd geen *continuum* is waarin verleden en heden naadloos in elkaar overlopen, maar dat staat en maatschappij onder invloed van ontwikkelingen van allerlei aard aan voortdurende verandering onderhevig zijn. De geschiedbeoefening van deze periode is als gevolg daarvan verwarrend divers. Nu eens is zij puur fantastisch tot meerdere glorie van eigen volk of stam, dan weer kritisch afgewogen met een veelheid van schakeringen daar tussen in. Een extra moeilijkheid voor Waterbolk was bovendien dat hij, sinds H. Kampinga in 1917 zijn studie over de Hollandse geschiedschrijving van de zestiende en zeventiende eeuw publiceerde, de eerste was die zich op dit terrein waagde (4). Een aanpak of traditie waar hij op kon steunen was er nauwelijks.

Ondanks deze moeilijkheden heeft Waterbolk zijn onderzoek tot een goed einde gebracht. *Twee eeuwen Friese geschiedschrijving* is tot op de dag van vandaag een exemplarische studie (5). In het bestek van amper 250 bladzijden vinden we er het verhaal van de geschiedschrijving in het Friese kerngebied in de meest dramatische periode van de Friese geschiedenis. De middeleeuwse vrijheid en stamverbanden gingen met geweld ten onder en op de puinhopen van het oude ontstonden het Duitse graafschap Oost-Friesland en de tot de Nederlandse Republiek behorende provincies Friesland en Groningen. Daarnaast bracht de Reformatie een nieuwe geestelijke oriëntatie. Waterbolk kan deze complexe materie zo kort behandelen omdat hij zijn verhaal zeer efficiënt heeft georganiseerd. Alles is ondergeschikt gemaakt aan de vraag naar de mate van het historisch besef van de behandelde geschiedschrijvers. Het grote risico van een dergelijke probleemstelling, een overmaat aan anachronisme, heeft hij daarbij op gelukkige wijze weten te vermijden.

De meeste aandacht heeft Waterbolk in zijn werk besteed aan de betekenis van het humanistisch natiebeseef als historische inspiratie bron. Met een reeks van voorbeelden, lopende van de Groningse staatsman Wilhelmus Frederici in het begin van de zestiende eeuw tot Ubbo Emmius 100 jaar later, weet hij duidelijk te maken hoe belangrijk het Humanisme en zijn trots op de eigen stam voor de opbloei van de Friese geschiedschrijving is geweest. Als het Groot-Friese eenheidsgevoel in de zeventiende eeuw verdwijnt en de belangstelling van de intellectuele elite verschuift naar de natuurwetenschappen, daalt het niveau van de Friese historische productie. Na Kampinga, die de humanistische geschiedschrijving alleen maar zag als een leverancier van duisterheden, is dit een grote stap vooruit (6).

Onmiddellijk verbonden met deze herwaardering is Waterbolks nieuwe kijk op de fantastische geschiedschrijving en haar verdigters. Dit komt het beste tot uiting in zijn behandeling van de affaire rondom de, op het *Oera Linda Boek* na, beruchtste falsificatie uit de Friese geschiedenis, de kroniek van Ocko Scharlensis (7). Ocko's kroniek duikt inde Friese historiografie voor het eerst op in 1590 in Suffridus Petrus' werk over de Friese oergeschiedenis *De Frisorum antiquitate et origine* (8). Dankzij het werk van Ocko en zijn 'medeauteurs' Solcko Forteman, Johannes Vlietarp en Andreas Cornelius is Suffridus in staat een doorlopende verhaal van de Friese geschiedenis te leveren vanaf de tijd van de aankomst van de Friezen in Friesland rond 300 voor Christus. Suffridus Petrus acht Ocko betrouwbaar omdat hij verbijzondert en uitbreidt wat bijvoorbeeld Alvinus en anderen in de vijftiende eeuw hebben opgetekend. Hij heeft kennis gehad van de mondelinge overleveringen en de geschriften uit de Friese oudheid die verloren zijn gegaan. Dat Ocko gewag maakt van zaken, die geen

niet-Friese auteur vermeldt, is voor Suffridus geen bezwaar. Plinius heeft immers al gezegd 'dat men de waarheid omtrent enige zaak moet zoeken bij dat volk, waar die zaak bekend is'. (9)

Suffridus Petrus' opvattingen hebben een taai leven gehad. Waterbolck geeft het hele verhaal. Al in 1596 toonde Ubbo Emmius in de eerste decade van zijn *Rerum Frisicarum Historia* de onhoudbaarheid van *De Frisiorum* zonneklaar aan. Maar veel succes had hij niet. Suffridus Petrus en zijn opvolger als landsgeschiedschrijver van Friesland, Bernardus Furmerius, verdedigden de betrouwbaarheid van Ocko en de mondelinge overlevering met hand en tand. Eerst na hun dood verminderde de belangstelling voor Ocko's werk om daarna met tussenpozen weer hoog op te vlammen. De laatste grote strijd over Ocko's werk werd gevoerd in de negentiende eeuw toen J. van Lennep en Daan Fockema hem voor de zoveelste maal uit de rommelkast haalden en Bolhuis van Zeeburgh in zijn *Kritiek der Friesche geschiedschrijving* (1873) er eindelijk in slaagde hem alle geloofwaardigheid voorgoed te ontnemen. (10)

Waterbolck is het met Bolhuis volkomen eens. Ubbo Emmius is de eerste grote, naar wetenschappelijke normen werkende historicus in de Friese wereld en Suffridus Petrus de lichtgelovige, die zich door een vervalsing in de luren heeft laten leggen. Maar dat is slechts een kant van de medaille. In zijn pleidooi voor Ocko en de mondelinge overlevering heeft Suffridus, aldus Waterbolck, een aantal behartenswaardige dingen gezegd. Zo kent hij het begrip 'verandering' en ziet hij in 'dat verschillende tijdperken zich kenmerken door bepaalde eigenaardigheden'. (11) Waterbolck gaat in zijn eerherstel zelfs zover dat hij Suffridus Petrus op bepaalde punten verbindt met de zich vernieuwende geschiedbeoefening van de tijd rond 1700.

Ook de achtergrond en de herkomst van de kroniek van Ocko Sharlensis zijn door Waterbolck nader onderzocht. Zorgvuldig redenerend komt hij tot de conclusie dat Ocko's kroniek waarschijnlijk geschreven is door een katholieke aristocraat met de bedoeling de machtspositie van de Friese adel te schragen. Zijn argumenten hiervoor zijn het klassiek aandoende goed-kwaad ritme waarin Ocko's Friese koningen elkaar opvolgen en het feit dat volgens de kroniek sinds de dagen van Karel de Grote steeds dezelfde families in Friesland de macht in handen hebben gehad.

Waterbolck kan tot deze conclusies komen omdat hij zijn Friese geschiedschrijvers vooral vanuit hun context benadert. Nooit zal hij het werk van een van hen analyseren zonder tegelijk te kijken naar de politieke en godsdienstige opvattingen van de auteur. (12) Deze verbinding tussen theorie en praktijk is een van de belangrijkste kenmerken van Waterbolcks werk. Voor hem is het beoefenen van intellectuele geschiedenis niet beperkt tot het bestuderen van de ontwikkeling van ideeën en concepties door de tijd heen, maar gaat het altijd om de wisselwerking tussen mens, idee en samenleving. Dankzij deze brede, inclusieve benaderingswijze en de strak volgehouden probleemstelling is *Twee eeuwen Friese geschiedschrijving* geworden wat het is: een mijlpaal in de geschiedenis van het historiografisch onderzoek in Nederland.

Twee belangrijke postscripta bij zijn dissertatie heeft Waterbolck gegeven in zijn artikelen uit 1957 en 1960, 'Zeventiende-eeuwers in de Republiek over de grondslagen van het geschiedverhaal. Mondelinge of schriftelijke overlevering?' (13) en 'Reacties op het historisch Pyrrhonisme' (14). In het eerste onderzoekt hij waarom de Hollandse geschiedschrijving tot diep in de zeventiende eeuw heeft vastgehouden aan de voorstelling van de provincie als een van oudsher vrij gemenebest. Kampinga achtte dit zo merkwaardig dat hij het alleen maar wist te verklaren uit een verbod van

de Staten om iets anders te verkondigen. Steunend op zijn Friese ervaring komt Waterbolk echter tot de conclusie dat hier evenals in Friesland het nationalisme een rol gespeeld moet hebben. De Hollandse historici waren zo trots op de Hollandse vrijheid van hun eigen tijd dat ze zich eenvoudig niet konden voorstellen dat het ooit anders geweest zou kunnen zijn.

In het tweede opstel gaat Waterbolk nader in op de lijn die Suffridus Petrus verbindt met de historici van het begin van de achttiende eeuw. De figuur die hij daarbij naar voren haalt, is de grondlegger van de moderne *Altertumswissenschaft*, de Leidse hoogleraar Jacob Perizonius. Deze had in zijn Franeker tijd (1681-1693) kennism gemaakt met de toenmalige 'beheerder' van Suffridus Petrus' erfgoed, de Dokkumer rector Johannes Hilarides. Maar anders dan deze, die blijkens zijn anecdotische Friese geschiedenis, *It aade Friesche terp* (1677), vooral geïnteresseerd was in Suffridus Petrus' fantastische kant, heeft Perizonius diens geschiedtheoretische beschouwingen in zich opgenomen. Zowel in zijn beroemde *Animadversiones Historicae* (1685) als in zijn *Oratio de Fide Historiarum* van 1702 gebruikt hij in zijn verdediging van de mondelinge overlevering vrijwel dezelfde argumenten als Suffridus Petrus 100 jaar eerder. (15)

In Waterbolks opstellen over de Friese en Groningse humanisten vinden we de inclusieve benaderingswijze van zijn proefschrift verrijkt met een aantal nieuwe elementen terug. Nieuw is allereerst het veel diepergaande bronnenonderzoek - aan *Twee eeuwen Friese geschiedschrijving* kwam geen archiefwerk te pas -, terwijl verder het individu duidelijk voorop staat. Daarnaast is de onderliggende inspiratie anders. Veel duidelijker dan in zijn historiografische studies is in deze artikelen een pedagogische of op zijn minst een moraliserende strakking aanwezig. Wie wil weten hoe dat komt, moet kijken naar Waterbolks jeugd. Waterbolk groeide op in een vrijzinnig onderwijzersgezin in het hart van de Noordfriese Wouden tijdens het interbellum. Wie met hem praat en goed naar hem luistert, merkt hoe belangrijk deze omstandigheden voor hem zijn geweest. (16) De sfeer van de sterk verzuilde Friese Noord-oosthoek, de 'swarte hoeke', en het ook in Friesland levende volkse nationalisme hebben hem al op jeugdige leeftijd een afkeer gegeven van alles wat zweemt naar dogmatisme en fanatisme. Later zijn daar de oorlogservaringen nog bijgekomen. Vanuit die gestemdheid is Waterbolks keuze van het Noordnederlandse Humanisme als studieobject volkomen begrijpelijk. De belangrijkste vertegenwoordigers ervan waren immers voorlopers en geestverwanten van de man wiens naam sinds de zestiende eeuw synoniem is met tolerantie en gematigdheid: Erasmus van Rotterdam. Uit hun ideeën zou de thans levende generatie kunnen leren hoe oud de traditie van redelijkheid en gematigdheid in Noord-Nederland is.

De vruchten van deze pedagogisch getinte inspiratie vormen een oeuvre zo bont als Jozefs rok. Er bevinden zich sterk rehabiliterende opstellen over 'zwarte schapen' als Viglius van Aytta en Joachim Hopperus onder, maar eveneens fijnzinnige beschouwingen over de intellectuele voorgeschiedenis van de universiteiten van Groningen en Franeker en over Rudolf Agricola. Kenmerkend voor al deze artikelen zijn de perspectieven die Waterbolk steeds weer weet te openen. Het ene ogenblik bevinden we ons in gezelschap van Willem Lodewijk, een paar regels verderop staat Erasmus in het middelpunt. Het Noordnederlandse humanisme krijgt door deze overgangen een vitaliteit en spanwijdte, die het op zijn beste momenten vergelijkbaar maken met een grote cultuurbeweging als de Italiaanse Renaissance.

De onbetwiste topstukken uit deze humanistische galerij zijn Waterbolks inaugurele rede 'Een hond in het bad' (17), zijn afscheidscollege 'Met Willem Lodewijk aan tafel' (18) en 'Een Friese terminus? Een aspect van Erasmus' invloed in het noorden der Noordelijke Nederlanden' (19). Vooral het laatste artikel is fascinerend. Via Viglius als tussenpersoon lukt het Waterbolk Frieslands oudst bekende monument, de 'stienen man', te verbinden met Erasmus, en passant bewijzend dat Viglius' erasmianisme 39 jaar na de dood van de meester nog ongebroken was. De manier waarop hij dat doet, is die van het literaire drieluik. In het eerste gedeelte levert hij een even sierlijke als scherpzinnige beschouwing over Erasmus en zijn embleem, de Romeinse grensgod Terminus, symbool van continuïteit en duurzaamheid. Vervolgens schetst hij de relatie Erasmus-Viglius om in het laatste stuk te eindigen met Viglius' betrokkenheid bij de oprichting van de Friese terminus, de 'stienen man' bij Harlingen, in 1575 toen de interne Friese strijd over het onderhoud der zeedijken door Caspar de Robles was beslecht (20) en er uitzicht leek te zijn op het bijleggen van het conflict tussen Filips II en zijn Nederlandse onderdanen. In de beide andere artikelen komen we Erasmus eveneens tegen. In het eerste is hij de verbindende schakel tussen Rudolf Agricola en Viglius en in het tweede brengt Waterbolk hem in verband met Willem Lodewijk. Mag de laatste verbinding verbazing wekken, onlogisch is zij niet. Eenmaal door Waterbolk ontleed, blijkt de Friese stadhouder als veldheer, opvoeder en als man van wetenschap zoveel humanistische trekken te hebben dat zijn inlijving in de erasmiaanse stroming geheel verantwoord is.

Enigszins terzijde van deze drie staat het vierde grote artikel uit deze verzameling 'Agricola en Petrarca' (21). Daarin gaat het nu eens niet om een in ingenieus speurwerk gelegd verband tussen twee ver van elkaar af staande personen, maar om een allang bekende verbinding: Agricola's relatie tot Petrarca, die we kennen uit Agricola's biografie van de grote Italiaan. Toch weet Waterbolk ook hier een overeenkomst aan te wijzen, die bij mijn weten door geen van zijn voorgangers is opgemerkt. Zijn vondst is het door Agricola signaleerde verband tussen Petrarca's scheppingskracht en zijn onbeantwoorde liefde voor Laura. In een van veel psychologisch inzicht getuigend betoog weet hij duidelijk te maken dat het wonderkind van Baflo in Petrarca's liefde iets van zichzelf herkend moet hebben: zijn eigen onafgeronde relaties met vrouwen, onder andere tot uiting komend in het gedicht 'Als ic ghedenck' opgedragen aan de onbekende Ana.

Lijnen trekken, verbanden leggen, het is Waterbolks passie. Iedereen die bij hem op college heeft gezeten, weet het: altijd weer slaagde hij erin door associatie en nauwkeurig te lezen iemands referaat te plaatsen in een breder kader dan deze zelf voor ogen had. Waterbolks hartstocht in dezen is zo groot dat hij zelfs eenmaal een artikel heeft gewijd aan een *mislukte* verbinding. Het bedoelde artikel behandelt de relatie tussen Viglius en Gemma Frisius. (22) Beiden waren Friezen en beiden werden ze gefascineerd door de geografie: Viglius als verzamelaar van kaarten, Gemma als maker van kaarten en globes. Bovendien leefden ze vlak bij elkaar; Gemma was hoogleraar te Leuven en Viglius werkte als president van de Geheime Raad in Brussel. Toch heeft Waterbolk nooit een spoor van contact tussen hen kunnen vinden. Zou een ander bij een dergelijk resultaat de moed hebben opgegeven, niet Waterbolk. Zijn conclusie luidt: nog niet. De zaak blijft open. Eens kán iemand het bewijs vinden, maar om goed te kunnen zoeken, moet hij wel kennisgenomen hebben van mijn artikel om geattendeerd te zijn op iedere mogelijkheid.

Heeft Waterbolck aan de relatie Viglius - Gemma Frisius een heel artikel gewijd, over een andere verbinding heeft hij zich tot dusver heel wat behoedzamer uitgelaten. Ik doel op zijn vermoedens over het auteurschap van de hiervoor genoemde kroniek van Ocko Scharlensis. In een inmiddels al weer bijna 25 jaar oude voordracht voor het Nederlands Filologencongres (23) heeft hij het spoor van Ocko teruggevolgd tot in Brabant, waar Suffridus Petrus in de jaren 1550 tot 1560 het pad kruiste van de regeringsleden Viglius en Hopperus, beiden mannen met een grote historische belangstelling. Viglius presenteerde in zijn jonge jaren een soort program van onderzoek voor de oude Friese geschiedenis (24) en van Hopperus is bekend dat hij in zijn Zuidnederlandse tijd zijn studierkamer volstouwde met Noordnederlandse en Duitse kronieken (25). Ook later toen hij als raadsheer voor Nederlandse zaken aan het hof van Filips II verbleef (1566-1576), heeft Hopperus zich beziggehouden met de Friese geschiedenis (26). Wat er echter van zijn historische studies is geworden, is onbekend. Waterbolck acht hem een serieuze kandidaat voor het auteurschap van Ocko's kroniek, maar veel ruchtbaarheid heeft hij na zijn lezing voor het Filologencongres daaraan niet gegeven. Alleen de geïnformeerde lezer bespeurt achter de in zijn artikelen soms opduikende vergelijking tussen Hopperus en Ocko een diepere bedoeling (27).

De namen die men in Waterbolcks geschriften vergeefs zal zoeken, zijn die van de Friese politieke theoretici van de vroeg-moderne tijd, de Emdense syndicus Johannes Althusius en de Franeker jurist Ulrik Huber. Wie over hen iets wil weten doet er goed aan zijn licht op te steken bij Waterbolcks collega proximus E.H. Kossmann en diens leerling T.J. Veen (28). Dat Waterbolck hun werk geen aandacht heeft geschonken hangt ongetwijfeld samen met zijn voorkeur voor het concrete; abstracte vertogen schrikken hem af. Hetzelfde kan men zeggen van zijn geringe aandacht voor de sociaal-economische grondslagen van het maatschappelijk proces. In zijn samenvattend artikel over de intellectuele betekenis van het Noordnederlandse Humanisme, 'Aspects of the Frisian contribution to the culture of the Low Countries' stelt Waterbolck de *Moderne Devotie* als verklaringsgrond op de eerste plaats. Daarna komen de invloed en de voorbeeldwerking van de grote mannen Agricola en Erasmus. Maar aan de materiële omstandigheden waaronder de Noordnederlandse intellectuele bloei plaatsvond wijdt hij slechts een alinea (29).

Dat in deze eenzijdigheid een tekort schuilt, beseft Waterbolck terdege. Hij heeft de ontwikkelingen in de moderne geschiedwetenschap nauwlettend gevolgd en zijn leerlingen geattendeerd op de verbredingen in het onderzoek. Zijn vorm van intellectuele geschiedenis kan in het huidige tijdsgewricht niet meer zonder het bevruchtende contact met de nieuwe disciplines van de mentaliteitsgeschiedenis en de cliometrie. Teamwork is daarvoor een oplossing. En ook daarbij is Waterbolcks inbreng onontbeerlijk. Is er één historicus in Nederland die een kleine groep van medewerkers bij een gezamenlijk project zo kan stimuleren als hij? Ik geloof het niet. Ik heb hem aan het werk gezien bij de voorbereiding van de studentenbundel *Proeven van Lieuwe van Aitzema* (30) in 1969). Hoewel verscheidene deelnemers het na afloop van het werkcollege over Aitzema eigenlijk wel genoeg vonden, hield Waterbolck de club tot het einde toe bij elkaar. De mooiste vrucht van zijn enthousiasmerende inspiratie is onlangs ter wereld gekomen: het schitterende gedenkboek van de Franeker universiteit, waaraan een keur van specialisten heeft meegewerkt, maar waarvan de redactie in handen was van een door hem geadviseerd driemanschap (31).

Met het noemen van het Franeker gedenkboek ben ik in het heden aangeland en daarmee terug bij mijn uitgangspunt: Waterbolks betekenis voor de intellectuele geschiedenis van Noord-Nederland. Ik geloof deze het best tot uitdrukking te kunnen brengen als ik het beeld gebruik van de ontdekkingsreiziger die gewapend met zijn compas en intuïtie een onbekend gebied doortrekt en in kaart brengt. Dat is wat Waterbolk gedaan heeft met de Friese geleerde wereld in de twee eeuwen tussen Rudolf Agricola en Johannes Hilarides. Welke schatten hij op zijn tocht ontdekt heeft, heb ik in het voorgaande trachten uiteen te zetten.

NOTEN

- 1 I.J. Botke en J.P. Janzen, 'Gesprek met E.H. Waterbolk', *De Vrije Fries*, LXII (1982) 44.
- 2 Zie over hem de artikelen van A.G. Jongkees en E.H. Waterbolk in dit nummer.
- 3 E.H. Waterbolk, *Twee eeuwen Friese geschiedschrijving. Opkomst, bloei en verval van de Friese historiografie in de zestiende en zeventiende eeuw* (Groningen, 1952).
- 4 H. Kampinga, *De opvattingen over onze oudere vaderlandse geschiedenis bij de Hollandsche historici der XVIe en XVIIe eeuw* ('s-Gravenhage, 1917).
- 5 Vgl. W.W. Mijnhardt, 'De geschiedschrijving over de ideeën-geschiedenis van de 17e en 18e eeuw' in: W.W. Mijnhardt, ed., *Kantelend geschiedbeeld. Nederlandse historiografie sinds 1945* (Utrecht en Antwerpen, 1983) 192-193.
- 6 *Ibidem*, 192.
- 7 Waterbolk, *Twee eeuwen*, 59-70, 87-92 en 160-164.
- 8 Suffridus Petrus, *De Frisiorum antiquitate et origine* (Coloniae Agrippinae, 1590).
- 9 Geciteerd bij J. Bolhuis van Zeeburgh, *Kritiek der Friesche geschiedschrijving* ('s-Gravenhage, 1873) 183.
- 10 Merkwaardig genoeg geloofde Bolhuis maar half in de effectiviteit van zijn aanval. Aan het slot van zijn hoofdstuk over de kroniek van Ocko schrijft hij: 'Het boek ... is nog altijd niet ter zijde geschoven, het spreekt mede over de oude geschiedenis van Friesland', *Ibidem*, 178.
- 11 Waterbolk, *Twee eeuwen*, 174.
- 12 Vgl. bijvoorbeeld de opmerkingen over de politieke voorkeuren van Ubbo Emmius. *Ibidem*, 74 en 78.
- 13 E.H. Waterbolk, *Verspreide opstellen* (Amsterdam, 1981) 189-204.
- 14 *Ibidem*, 205-223.
- 15 Zie voor een wat gereserveerder kijk op de uniciteit van Suffridus Petrus als ideeënleverancier van Perizonius Th.J. Meyer, *Kritiek als herwaardering. Het levenswerk van Jacob Perizonius (1651-1715)* (Leiden, 1971) 72.
- 16 Vgl. Botke en Janzen, 'Gesprek', 41-47.
- 17 Waterbolk, *Verspreide opstellen*, 27-44.
- 18 *Ibidem*, 296-315.
- 19 *Ibidem*, 66-83.
- 20 Zie voor Robles' optreden in Friesland J. Sevenster, *De stenen man. Caspar de Robles, stadhouder van Friesland, Groningen en Ommelanden van 1572-1576* (Leeuwarden, 1985).
- 21 Waterbolk, *Verspreide opstellen*, 45-65.
- 22 E.H. Waterbolk, 'Mislukte verbinding' in: E.H. Waterbolk, *Rond Viglius van Ayta. Enige brieven van zijn hand en enige opstellen* (Leeuwarden, 1980) 74-100.
- 23 E.H. Waterbolk, 'Een "vervalser" betrapt? Een probleem uit de 16e-eeuwse historiografie' in: *Handelingen van het zevenentwintigste Nederlands Filologencongres gehouden te Utrecht op woensdag 25, donderdag 26 en vrijdag 27 april 1962* (Groningen, 1962) 194-195.
- 24 F. Postma, *Viglius van Ayta als humanist en diplomaat 1507-1549* (Zutphen, 1983) 77-78.
- 25 J. Hopperus a. Viglius, Mechelen, 15-I-1557 en 22-I-1557, Kon. Bibliotheek Den Haag. Coll. Gerard no. 71 C. 39, fo. 42v en 48r.
- 26 E.H. Waterbolk, 'Werkelijkheid of verbeelding?' in: Ph. Breuker en M. Zeeman, eds., *Freonen om ds. J.J. Kalma hinne. Studzjes meast oer Fryslân, foar syn fiifensantichste jierdei* (Ljouwert, 1982) 255-265.
- 27 Bijvoorbeeld *ibidem*, 263.

- 28 Zie voor Huber T.J. Veen, *Recht en nut. Studiën over en naar aanleiding van Ulrik Huber (1636-1694)* (Zwolle, 1976) en voor Althusius E.H. Kossmanns opstellen 'Bodin, Althusius en Parker, of: over de moderniteit van de Nederlandse Opstand' in: *Opstellen ... aangeboden aan Dr. F.K.H. Kossmann* (Den Haag, 1958) 79 e.v. en 'Volkssouvereiniteit aan het begin van de Nederlandse Opstand', *BMGN*, XCV (1980).
- 29 Waterbolk, *Verspreide opstellen*, 172-188.
- 30 *Proeven van Lieuwe van Aitzema. Opstellen voortgekomen uit een werkcollege onder leiding van Dr. E.H. Waterbolk, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen* (Leeuwarden, 1970).
- 31 G.Th. Jensma, F.R.H. Smit en F. Westra, eds., *Universiteit te Franeker 1585-1811. Bijdragen tot de geschiedenis van de Friese hogeschool* (Leeuwarden, 1985).